

# Walory turystyczne a atrakcyjność turystyczna obszarów leśnych<sup>1</sup>

Agnieszka Mandziuk, Emilia Janeczko

**Streszczenie.** Walory kulturowe i przyrodnicze występujące na obszarach leśnych kształtują atrakcyjność turystyczną polskich lasów. W artykule wskazano na konieczność rozpoznania i opisanie walorów kulturowych występujących na tych obszarach. Wydaje się to konieczne ze względu na rosnące zainteresowanie odpoczynkiem i rekreacją ze strony społeczeństwa w lasach. W opracowaniu opisane zostały wybrane walory kulturowe występujące na terenach leśnych ziemi zamojskiej. Tereny te są interesujące ze względu na zróżnicowanie przyrodnicze oraz ich ciekawą i bogatą historię. Skupiono szczególną uwagę na stosunkowo mało poznanych aspektach kulturowych i miejscach historycznych, m.in. na wykopaliskach, kurhanach i pomnikach, które często można spotkać w czasie leśnych wędrówek. Wskazano też na potrzebę promocji tych walorów turystycznych np. poprzez organizację tematycznych imprez plenerowych. Elementy te jako składniki krajobrazu leśnego w przyszłości mogłyby stanowić podstawę do tworzenia atrakcyjnych produktów sylwaturystycznych.

**Słowa kluczowe:** atrakcyjność turystyczna, produkt turystyczny, walory kulturowe

**Abstract. The tourist attractions and tourist attraction areas of forest.** The cultural and natural values form tourist attraction of forests. We should identify and describe all cultural values. This seems necessary because of the growing interest in repose and recreation in the community in the forests. The paper describes the selection of cultural values that occur in areas of the forests. The authors focus particular attention on the relatively little known aspects of the cultural and historical value. They also indicate the need for promotion of the tourist attractions such as through the thematic organization of events. These elements as components of the forest landscape in the future could form the basis for creating the sylwaturistic products.

**Keywords:** cultural values, tourist attractiveness, tourist product

## Wstęp

Blisko 30% powierzchni naszego kraju zajmują lasy, stanowiące nasze wspólne dziedzictwo narodowe. Są one ważnym elementem dziedzictwa kulturalnego kraju, na terenach leśnych znajdują się pamiątki po wielu ważnych wydarzeniach historycznych o skali zarówno regionalnej jak i ogólnokrajowej. Wiele bitew w czasie naszej burzliwej historii rozegranych zostało właśnie na terenach leśnych. Znajomość tych wydarzeń historycznych, znajomość samych

<sup>1</sup> „Praca naukowa współfinansowana ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Budżetu Państwa w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego, Działania 2.6 „Regionalne Strategie Innowacyjne i transfer wiedzy” projektu własnego Województwa Mazowieckiego „Mazowieckie Stypendium Doktoranckie”

walorów kulturowych oraz umiejętne ich promowanie odgrywa ogromną rolę w rozwijaniu turystyki na obszarach leśnych. Wydaje się, że nie wszystkie z nich są dostatecznie poznane i opisane, a z pewnością wpływają na atrakcyjność turystyczną obszarów leśnych i mogą stać się ważnym czynnikiem, który będzie decydował o tym czy turyści będą wybierali las jako miejsce, w których będą odpoczywać.

Celem opracowania jest ukazanie bogactwa kulturalnego występującego na obszarach leśnych na przykładzie Nadleśnictwa Tomaszów jako czynnika kreującego atrakcyjność turystyczną.

## **Znaczenie leśnych walorów kulturowych**

Las możemy postrzegać przez pryzmat ról, jaką pełni w kształtowaniu historii oraz kultury społeczeństwa. Las może być sam w sobie wartością kulturową, ale może także przez oddziaływanie na wyobraźnię inspirować działalność kulturową, która utrwała się w formie architektonicznej, rzeźbiarskiej, malarskiej, literackiej czy muzycznej (Wiśniewski 2010). Dziedzictwo kulturowe jest nieodłącznym elementem towarzyszącym rozwojowi każdego narodu. Definiuje i określa poszczególne społeczności. Mówiąc o dziedzictwie kulturowym mamy na myśli dorobek danej grupy społecznej, ślady działalności ludzkiej w zakresie wielu dziedzin takich jak edukacja, sztuka czy architektura. Dziedzictwo kulturowe może mieć wymiar materialny i niematerialny. Przykładami elementów materialnych są pozostałości po naszych przodkach oraz współczesne budowle architektoniczne czy dzieła sztuki. Do wartości niematerialnych zalicza się natomiast przekazywane z pokolenia na pokolenie wartości duchowe, etyczne, obyczajowe, patriotyczne oraz religijne. Są one istotnym źródłem informacji o sposobie życia grup społecznych. Walory kulturowe według Jędrysiaka (2008) mają szczególne znaczenie również w turystyce, są wyznacznikiem atrakcyjności regionów turystycznych i podstawą jakości produktu turystycznego. Ze względu na ich genezę nazywane są antropogenicznymi, czyli powstającymi w wyniku działalności człowieka. Wraz z walorami przyrodniczymi są bardzo często przedmiotem zainteresowania turystów i wycieczkowiczów. Są także nieodłącznym elementem atrakcyjności turystycznej danego obszaru, w tym także lasów. Do najczęściej występujących walorów kulturowych polskich lasów należą przede wszystkim obiekty materialne takie jak: zabytkowe leśniczówki, domki myśliwskie, izby pamiątek i techniki leśnej, ośrodki kultury leśnej, muzea.

Las jest także natchnieniem, źródłem inspiracji artystów, miejscem wielu wystaw i wernisaży. Sam fakt istnienia lasu świadczy o tym, że jest naszym wspólnym dziedzictwem narodowym. Na lasy można patrzeć poprzez ich aspekt historyczny i patriotyczny, to właśnie na terenach leśnych rozegranych zostało wiele bitew, były także miejscem schronienia dla partyzantów w czasie I i II wojny światowej.

## **Atrakcyjność turystyczna a produkt sylwaturystyczny**

Atrakcyjność turystyczna to właściwość obszaru lub miejscowości wynikająca z występującego na jego terenie zespołu cech przyrodniczych lub pozaprzyrodniczych, stanowiąca o zainteresowaniu ze strony turystów lub wycieczkowiczów. Na atrakcyjność turystyczną danego obszaru, w tym także obszaru leśnego wpływają przede wszystkim: walory turystyczne, zagospodarowanie turystyczne oraz dostępność komunikacyjna. Jak łatwo zauważyć elementy kształtujące atrakcyjność turystyczną są powiązane z zagadnieniami opisującymi produkt turystyczny. Niemożliwe jest bowiem budowanie produktów turystycznych bez obecności atrakcji (walorów) turystycznych.

Ogół walorów turystycznych danego regionu tworzą walory przyrodnicze i walory kulturowe. Są to elementy kluczowe z punktu widzenia budowy produktu turystycznego. Produkt

turystyczny dotyczący obszarów leśnych nazywany jest produktem sylwaturystycznym. Budowa produktu turystycznego jest skomplikowana, autorzy podają wiele propozycji definicji tego zagadnienia. Zdaniem Altkorna (2005) produktem turystycznym jest miejsce w hotelu, wycieczka krajoznawcza, pobyt w uzdrowisku, zwiedzanie (...) a także walory turystyczne, jakie występują w danym miejscu. Produkt sylwaturystyczny produkt składa się z produktu pierwotnego i wtórnego. Produkt pierwotny stanowią walory kulturowe i przyrodnicze obszarów leśnych. Walory przyrodnicze powstają najczęściej bez ingerencji człowieka i zalicza się do nich: właściwości zdrowotne i bioterapeutyczne lasów, formy ochrony przyrody, bogactwo runa leśnego, owoce, zioła, piękne dojrzałe drzewostany. Do elementów kulturowych należą: ośrodki kultury i edukacji leśnej, miejsca o znaczeniu historycznym (takie jak: cmentarze, mogiły, miejsca martyrologii), stanowiska archeologiczne, często jeszcze nie zbadane oraz zabytkowe budowle.

Produkt wtórny to urządzenia turystyczne, środki i usługi komunikacyjne gwarantujące dostępność do produktów pierwotnych. Przy kreowaniu produktów sylwaturystycznych konieczne staje się spełnienie dwóch warunków, po pierwsze rozpoznanie i opisanie produktów pierwotnych, w tym przypadku walorów kulturowych oraz zapewnienie dostępności do nich w formie odpowiedniego zagospodarowania rekreacyjnego. Wyróżnia się trzy rodzaje elementów zagospodarowania rekreacyjnego: powierzchniowe (parkingi, place zabaw, polany, plaże), punktowe (punkty widokowe, informacyjne) oraz liniowe (ścieżki edukacyjne, rowerowe, do jazdy konnej, zdrowia i inne).

## Przykłady promocji walorów kulturowych

Na terenie Nadleśnictwa Tomaszów możemy znaleźć wiele przykładów walorów kulturowych. Większość z nich ma charakter historyczny. Wynika to z historii terenów administrowanych przez nadleśnictwo. W przeszłości część z nich należała do dóbr Ordynacji Zamojskich. W czasie, gdy Państwo Polskie zniknęło z map Europy, ziemie te włączone zostały do zaboru rosyjskiego. W czasie II wojny światowej lasy tomaszowskie były świadkiem wielu regularnych bitew rozegranych w kampanii wrześniowej. Historycy określają je jako bitwy pod Tomaszowem Lubelskim, należące do największych walk stoczonych z wojskami niemieckimi we wrześniu 1939 roku. Wydarzenia te tłumaczą genezę wielu cmentarzy, pomników, grobów czy krzyży znajdujących się w tomaszowskich lasach. Obok cmentarzy polskich są również pozostałości cmentarzy ukraińskich, wynika to z położenia geograficznego tych terenów, granica nadleśnictwa częściowo pokrywa się z granicą Polski z Ukrainą. W przeszłości obszary te były zamieszkałe przez Polaków, Ukraińców oraz Żydów, w wyniku wojen oraz późniejszych wysiedleń sytuacja zmieniła się i obecnie zdecydowana większość mieszkańców to Polacy. W Programie Ochrony Przyrody dla Nadleśnictwa Tomaszów sporządzonym na okres 01.01.2010-31.12.2019 znajduje się ewidencja walorów cennych ze względów kulturowych i historycznych. Oprócz cmentarzy pochodzących z XIX i XX wieku w lasach nadleśnictwa znajdują się liczne cmentarzyska kurhanowe, część z nich jest pozostałością Grodów Czerwieńskich. Cmentarzysko kurhanowe w Woli Gródeckiej, w Łosińcu i w Rudzie Żelaznej wpisane są do rejestru zabytków. Zbiórce zestawienie tych obiektów zostało zaprezentowane w tab. 1.

Na szczególną uwagę zasługują stanowiska archeologiczne odkryte w 2002 na terenie leśnictwa Ulów. Przeprowadzone badania archeologiczne świadczą o występowaniu dwóch osad oraz cmentarzyska kurhanowego należącego do średniowiecznego ludu germańskiego Herulów. Badania prowadzone są przez archeologów i studentów UMCS w Lublinie. Herulowie to lud germański, który w III wieku wędrował przez Europę, z terenów obecnej Szwecji na południe kontynentu. Było to plemię wojownicze, wielu mężczyzn było płatnymi najemnikami armii w Cesarstwie Rzymskim. Dość powszechnie znane były przypadki składania ofiar z ludzi.

**Tab. 1.** Przykłady obiektów kultury materialnej w Nadleśnictwie Tomaszów (opracowanie własne)  
*Table 1. Examples of objects of the material culture in Tomaszów Forest District*

Lp.	Rodzaj obiektu	Opis obiektu (geneza)
1	Cmentarzyska kurhanowe	42 kopce
2	Kurhany i kopce ziemne	4 kurhany
3	Cmentarze	z I Wojny Światowej
		z II Wojny Światowej
		ukraiński
4	Pojedyncze mogiły i groby	z Powstania Styczniowego
		żołnierzy radzieckich
		pozostałości po cmentarzu ukraińskim
		z II Wojny Światowej
5	Bunkry	pozostałości po tzw. „linii Mołotowa”
6	Kapliczki i figury	bezimienne
7	Studnie kamienne	pozostałości po dawnej wsi
8	Pomniki i obeliski	upamiętniające bohaterów poległych w walkach o niepodległość Polski
9	Stanowiska archeologiczne	pozostałości po osadzie Herulów



**Fot. 1.** Festyn archeologiczny w miejscowości Ułów 2008 r. (z archiwum Szkoły Podstawowej w Ułowie)  
*Photo 1. The archaeological festival – Ułów 2008*

W wyniku prowadzonych prac archeologicznych odkryto ceramikę, fragmenty groków, szkło, ozdoby oraz monety rzymskie. Jest to pierwsze odkryte stanowisko Herulów na terenie Polski.

W 2008 roku w miejscowości Ulów studenci i archeolodzy zorganizowali festyn archeologiczny, w przygotowaniu którego brali udział także miejscowi leśnicy. Wydarzenie to miało na celu zaprezentowanie i przybliżenie zwyczajów kultury ludów średniowiecznych zamieszkujących te tereny. Jego odbiorcami byli głównie mieszkańcy pobliskich miejscowości oraz młodzież szkolna i gimnazjalna. W trakcie festynu młodzi archeolodzy prezentowali techniki wyrobu przedmiotów codziennego użytku, biżuterii, ozdób, broni. Uczestnicy sami mogli spróbować swych sił przy wytwarzaniu glinianych naczyń czy poznać tańce naszych przodków. Zaprezentowano także zbroje, w których walczyli Herulowie, przedmiotem prezentacji był też rytuał palenia ciał.

## Podsumowanie

Szansą na rozwój turystyki na terenach leśnych jest bogactwo kulturowe tych terenów. Obecnie obserwuje się coraz większe zainteresowanie społeczeństwa realizacją odpoczynku na terenach leśnych. Odpowiedzią na to zapotrzebowanie może być oferta zawierająca produkty turystyczne w różnych formach. Mogą być to różnego rodzaju usługi, takie jak oprowadzanie wycieczek lub klientów indywidualnych lub organizacja tematycznych imprez plenerowych, tematem których mogą być walory kulturowe danego obszaru. Przy organizacji imprez turystycznych często konieczna jest współpraca wielu instytucji. Często doświadczenie i wiedza leśników jako gospodarzy staje się pomocna przy realizacji tego typu przedsięwzięć. Wiedzę tę można przekazywać społeczeństwu w różnych formach edukacji.

## Literatura

- Altkorn J. 2005. *Marketing w turystyce*. PWN, Warszawa.
- Jędrysiak T. 2008. *Turystyka kulturowa*. PWE, Warszawa.
- Mandziuk A. 2011. *Dziedzictwo historyczne lasów na przykładzie Nadleśnictwa Tomaszów*. Trendy i nowości w leśnej infrastrukturze edukacyjnej. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 1 (26): 114-119.
- Mandziuk A., Janeczko K. 2009. *Turystyczne i rekreacyjne funkcje lasu w aspekcie marketingowym*. W: Anderwald D., Janeczko E., Janeczko K., Chojnacka-Ożga L., Ożga W., Rutkiewicz A., Skłodowski J. (red.). *Turystyka w lasach i na obszarach przyrodniczo cennych*. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 4 (23): 65-71.
- Program Ochrony Przyrody*. 2009. Nadleśnictwo Tomaszów. Obręby: Lubycza Królewska i Tomaszów na okres 01.01.2010 – 31.12.2019.
- Wiśniewski J., Kielczewski B. 2010. Kulturotwórcza rola lasu. Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie, Gołuchów.

**Agnieszka Mandziuk**

Wydział Leśny SGGW

Agnieszka.Mandziuk@wl.sggw.pl

**Emilia Janeczko**

Katedra Użytkowania Lasu Wydział Leśny SGGW

emilka@wl.sggw.pl